

Денисов Сергій Федорович,
професор кафедри кримінального права та
кримінології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор;

Сердюк Павло Павлович,
заступник начальника аналітичного відділу
підготовки прокурорів Тренінгового центру
прокурорів України, доктор юридичних
наук, професор

СУБ'ЄКТИВНІ ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ

Анотація. У тезах наводяться аргументи, у яких підкреслюється наукова слабкість концепції суб'єктивних факторів злочинності, за якою ховається чимало окремих теорій детермінант злочинності, як у минулому, так і у сучасній кримінологічній теорії та практиці.

Summary. The theses provide arguments that emphasize the scientific weakness of the concept of subjective factors of crime, which hides many separate theories of the determinants of crime, both in the past and in modern criminological theory and practice.

Ключові слова: концепція, причини злочинності, причина окремого злочину, суб'єктивні причини злочинності.

Гідним внеском у скарбничку кримінологічних помилок була й залишається концепція суб'єктивних факторів злочинності, в якій вони підкреслювалися як безпосередні причини поведінки людей. Твердження, що причини злочинності суб'єктивні за характером, а загальні суб'єктивні причини є відображенням матеріального буття суспільства, індивідуальні ж суб'єктивні причини – це індивідуальна свідомість людини, її мораль тощо [1, с. 128–129], просто ігнорує те,

що злочинність існує об'єктивно, вона стоїть на глибоких закономірностях об'єктивного характеру. Тому індивідуальна мораль не може бути причиною злочинної поведінки. Суворо кажучи, є сумніви в тому, що вона достатній предмет для вирішення питання про те, що послужило причиною окремого злочину.

Саме бажання бачити в людині виключно свідому поведінку вело дослідників до висновку, що зовнішні по відношенню до людини обставини не можуть служити причиною її вчинків, а тому вони вбачали не коректність використання звороту «причини і умови», оскільки причиною злочину виступає сукупність зовнішніх і внутрішніх або особистісних факторів, які в цілому треба величати детермінантами злочину або криміногенними факторами [2, с. 137–138]. При цьому, очевидно, що особистісному рішення або установці не треба надавати провідну роль у скоєнні злочину.

Твердження, що причинне пояснення принципово не може бути застосованим до спрямованої поведінки людини, оскільки в цій сфері діє мотиваційний механізм, який є по суті покладанням цілі, а не причинним механізмом, можна було б назвати науковим спростуванням гіпотези про суб'єктивну причину злочину. Покладання цілі, мовляв, звернене в майбутнє, а причинний механізм – в минуле, а тому покладання цілі має відповідати на питання: «Для чого скоєно злочин?», а причинний механізм – «Чому скоєно злочин?». Покладання цілі не може замінити собою причинного пояснення, а видавати намір за причину – означає виводити минуле з майбутнього [3, с. 43–44]. У цій грі часів дослідник марно намагався знайти резонне пояснення детермінізму в поведінці людини, а все тому що витав у оманливих філософських нетрях, де майстерність полеміста проявляється в промовах. На це питання треба дивитися з позиції позитивної науки, а не філософії. Людський мозок ставить цілі і завдання на різних рівнях регулювання поведінки – раціональному і суто інстинктивно-гормональному. Це аж ніяк не скасовує причинності, яка проявляється в цілепокладання. Люди демонізують і шельмують злочинців за те, що вони вибирають шкідливий для інших спосіб досягнення своїх цілей, але це зовсім не означає, що такі рішення не мають під собою причинної підстави, і таким чином, «минуле» реалізується в «майбутньому». Іншими словами, мавпочка голодна, тому що гормон, що регулює процеси почуття ситості й голоду зробив свою роботу, вона бачить банани на дереві, і банани в лапах у іншої мавпи. Мозок першої мавпи робить висновок, про те, що відібрати банани в іншої – є менш енергетично витратним, що подобається мозку мавпи, і вона відбирає банани в іншої мавпи. Тут біологічні фактори впливають на цілепокладання, тобто на намір.

Вважається, що мотив і мета для кримінологічних досліджень мають значення для встановлення причин вчинення окремого злочину та виявлення умов їх формування [4, с. 82, 90]. Однак, як видається, саме на окремому рівні це, як раз, і не має значення для кримінології,

оскільки наука займається узагальненням, а встановлення причини конкретного злочину – це вже так би мовити, «постановка діагнозу», тобто практика. Наука ж озброює знаннями про явище в цілому, і дає можливість встановити типові ознаки і можливу динаміку з визначенням ймовірностей. Всі мотиви, разом узяті, дають можливості для кримінологічного дослідження, але окремо – інтересу не становлять, оскільки нічого не говорять про можливості.

Знаковим є те, що, навіть один з найбільш ідеологічно засмічених типів кримінології – радянська кримінологія, допускала твердження, що причини злочинності пояснюють існуючий або той, що існував в минулому рівень злочинності, а також те, які причини зростання або зниження злочинності, в силу яких причин отримали зростання ті чи інші злочини, а причини окремого злочину відповідають на питання: чому скоїла злочин саме ця людина, і чому саме цей, а не інший злочин? [5, с. 25–26]. У цьому нехитрому тексті найперше бачиться твердження про те, що його автор виходив з посилу, що злочинність – це явище даності, і виявляти причини саме злочинної поведінки людини – заняття пусте, оскільки вони лежать в основі будь-якої засуджуваної і паразитарної поведінки людини.

Суб'єктивні фактори злочинності є штучною концепцією, яка не отримала емпіричного підтвердження, але до сих пір активно використовується в науковій літературі й аналітичних документах практиків. Пояснення цьому можна бачити в тому, що вона заснована на простодушному, обивательському уявленні про причинність. У цьому секрет її успіху, і саме тому її так важко видавити з ужитку.

Список використаних джерел

1. Чичева И. Теоретическое решение проблемы причин и условий преступности как важная составная часть профилактических мер. Вопросы борьбы с преступностью : сб. науч. ст. Москва, 1988. Вып. 47. С. 128–129.
2. Лопушанский Ф. А. К вопросу о понятии причин и условий преступлений. Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні : тези доповідей і повідомлень на республіканській науковій конференції. (м. Київ 25–26 вересня 1992 р.). Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького АН України, 1992. С. 137–139.
3. Блувштейн Ю. Д. Основания криминологии : Опыт лог.-филос. исслед. : монография. Минск : «Университетское», 1990. 208 с.
4. Гилязов Ф. Г. Социально-психологические проблемы виновного поведения в криминологии (По материалам Башкирской АССР. Историко-этнографические, социально-психологические и криминологические черты) : Учеб. пособие. Уфа: Башкирский государственный университет имени 40-летия Октября, 1976. 94 с.
5. Шеин Е. А. О причинах преступности. Москва : Общество «Знание» РСФСР, 1967. 40 с.